

Česká lesnická akademie Trutnov
střední škola a vyšší odborná škola

DĚJEPIS

Název: **002_4_Pravěk – neolit a eneolit – prezentace**

Obor: 41-45-M/01 Mechanizace a služby

Ročník: 1.

Autor: Ing. Jiří Franc

Obsah

1. Úvod

2. Pravěk - rozdělení

3. Neolit

4. Eneolit

Úvod

- **Pravěk je nejstarší a nejdelší úsek v dějinách lidstva.**
- **Začíná výskytem tvorby prvních kamenných nástrojů předchůdci člověka (asi 3 milióny let před Kr.).**
- **Končí se vznikem staroorientálních států a vznikem písma (4. tisíciletí před Kr.).**
- **V Evropě však pravěk končí až v prvním tisíciletí před Kr..**
- **Poznatky o pravěku čerpáme z archeologických nálezů.**

Pravěk - rozdělení

Pravěk rozdělujeme několika způsoby:

1. **podle suroviny**, ze které se vyráběly nástroje
2. **podle způsobu obživy**
3. **podle uspořádání společnosti**

Ad1) Dělení pravěku podle suroviny, ze které se vyráběly nástroje :

- a) **doba kamenná** (části paleolit, mezolit, neolit a eneolit),
- b) **doba bronzová** (části starší, střední a mladší)
- c) **doba železná** (části starší tzv. doba halštatská a mladší tzv. doba laténská)

Doba kamenná

Paleolit

Mezolit

Neolit

Eneolit

Doba bronzová

Starší

Střední

Mladá

Doba železná

Starší (halštatská)

Mladší (laténská)

Ad2) Dělení pravěku podle způsobu obživy:

- a) **období prisvojovacího hospodářství** (paleolit a mezolit) – lovec a sběrač,
- b) **období výrobního hospodářství** (od neolitu) – zemědělec

Ad3) Dělení pravěku podle uspořádání společnosti:

- a) **stádo** (tlupa),
- b) **rodové uspořádání** (matriarchát nebo patriarchát)
- c) **rozpad rodové společnosti**

Doba kamenná

3. Neolit (mladší doba k.) (6. tis. – 4,5 tis. let př. n. l.) – řec. *neos* = nový

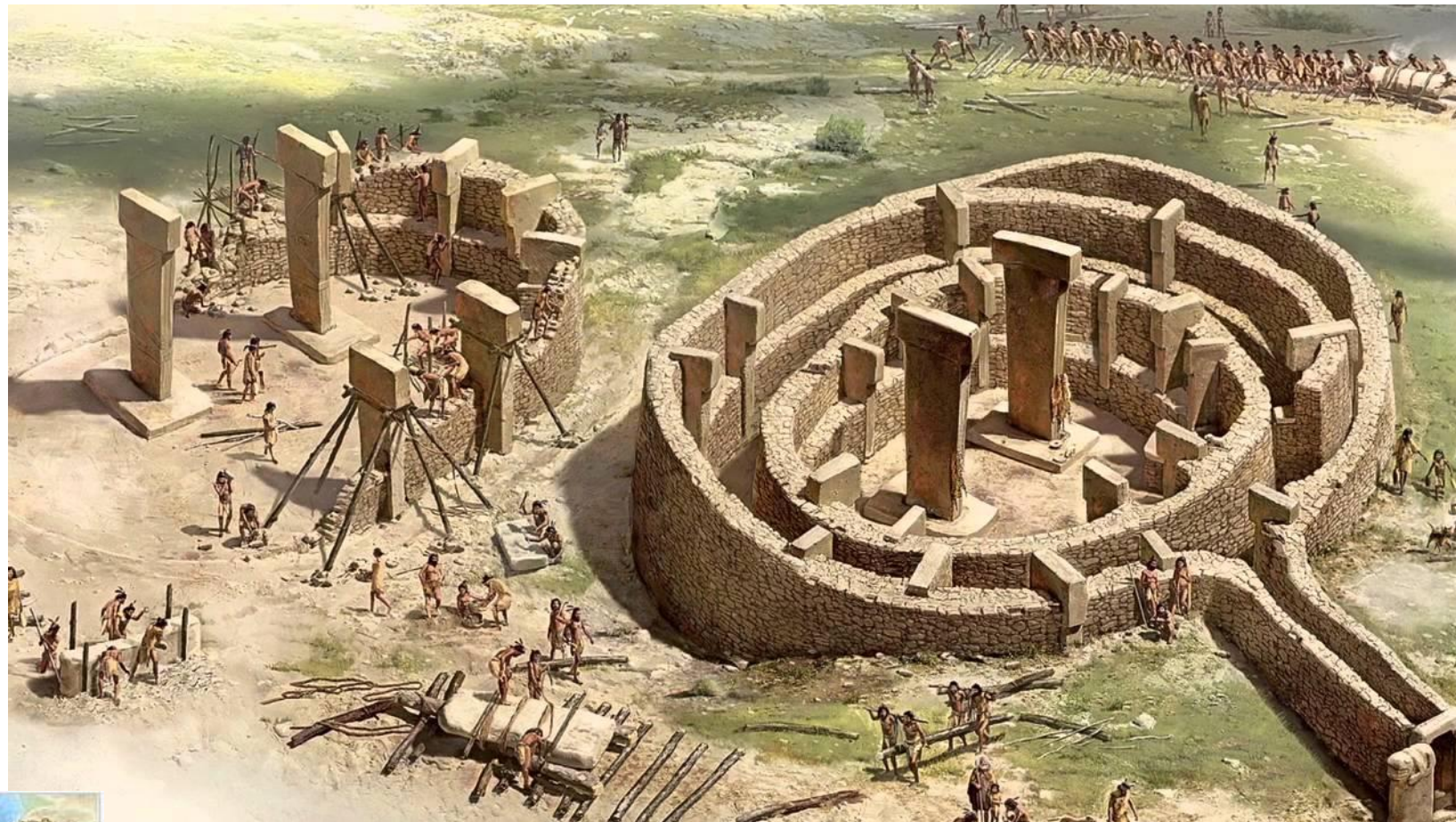
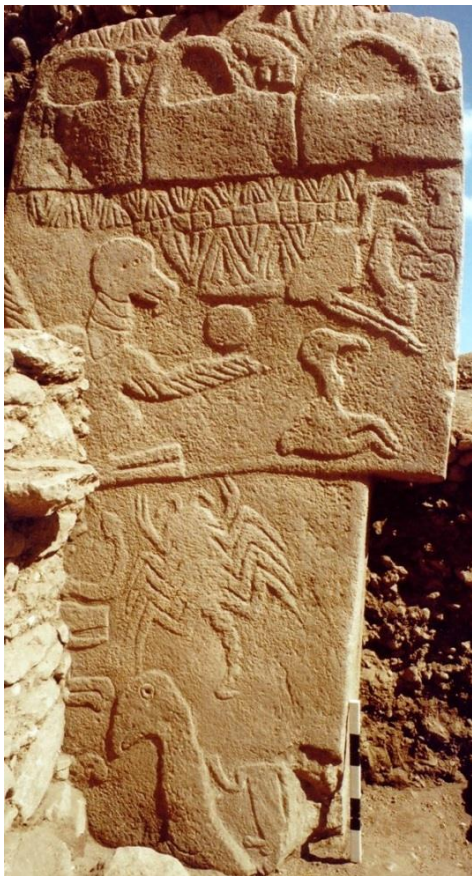
- **Přisvojovací hospodářství přechází v produktivní, založené na zemědělství**
- Zemědělství se **vyvinulo nezávisle na několika územích** v rozpětí cca 10,5 – 4,5 tis. př. n. l. - jsou to „úrodný půlměsíc“, záp. Afrika, Čína, stř. a již. Amerika, Nová Guinea – místa s „ochočitelnyými“ rostlinami a živočichy.
- **Dochází zde k tzv. neolitické revoluci**, která zahrnuje tyto novinky:
 - výroba kamenných nástrojů **broušením a vrtáním**,
 - **tkaní**,
 - **výroba keramiky** (nejdříve z dlouhých válečků hliněné hmoty),
 - budování **stálých sídel**,
 - **chov domestikovaných zvířat** (prasete či ovcí a koz, v severních oblastech i soba),
 - **cílené pěstování kulturních rostlin** (pšenice, rýže, kukuřice, hrách, čočka, brambory ...
 - **žďáření lesa** k docílení větších výnosů půdy

- **Vere Gordon Childe (1892-1957) australský archeolog a historik.** Díky své vědecké všestrannosti na poli historie a archeologie je pokládán za jednoho z nejvýznamnějších archeologů 20. století.
- Centrem jeho vědeckého zájmu byl vztah Blízkého východu a Evropy v době neolitu.
- **Je tvůrcem termínu „neolitická revoluce“ (Neolithic Revolution).**

Do střední Evropy se zemědělství rozšířilo z oblasti tzv. „úrodného půlměsíce“ či „zeleného půlměsíce“ - angl. Fertile Crescent, kde se objevuje již v období mezi 9 500 – 8 500 lety př. n. l. Tato oblast zahrnuje části moderních zemí Izrael, Libanon, Jordánsko, Sýrii, severní Egypt a Irák. Jde také o „kolébku lidské civilizace“. Jericho je nejstarším trvale obývaným sídlem na světě, jehož historie se datuje asi od 9 000 př. n. l.

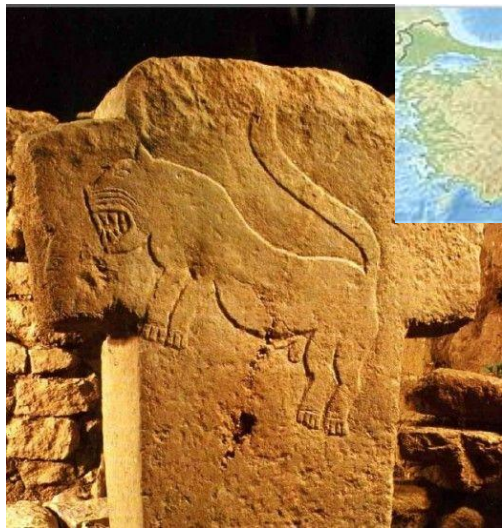
Göbekli Tepe (Turecko) – 9 500 př. n. l., **doposud nejstarší známá stavba lidské historie – stavěli ji tedy lovci a sběrači!!!**

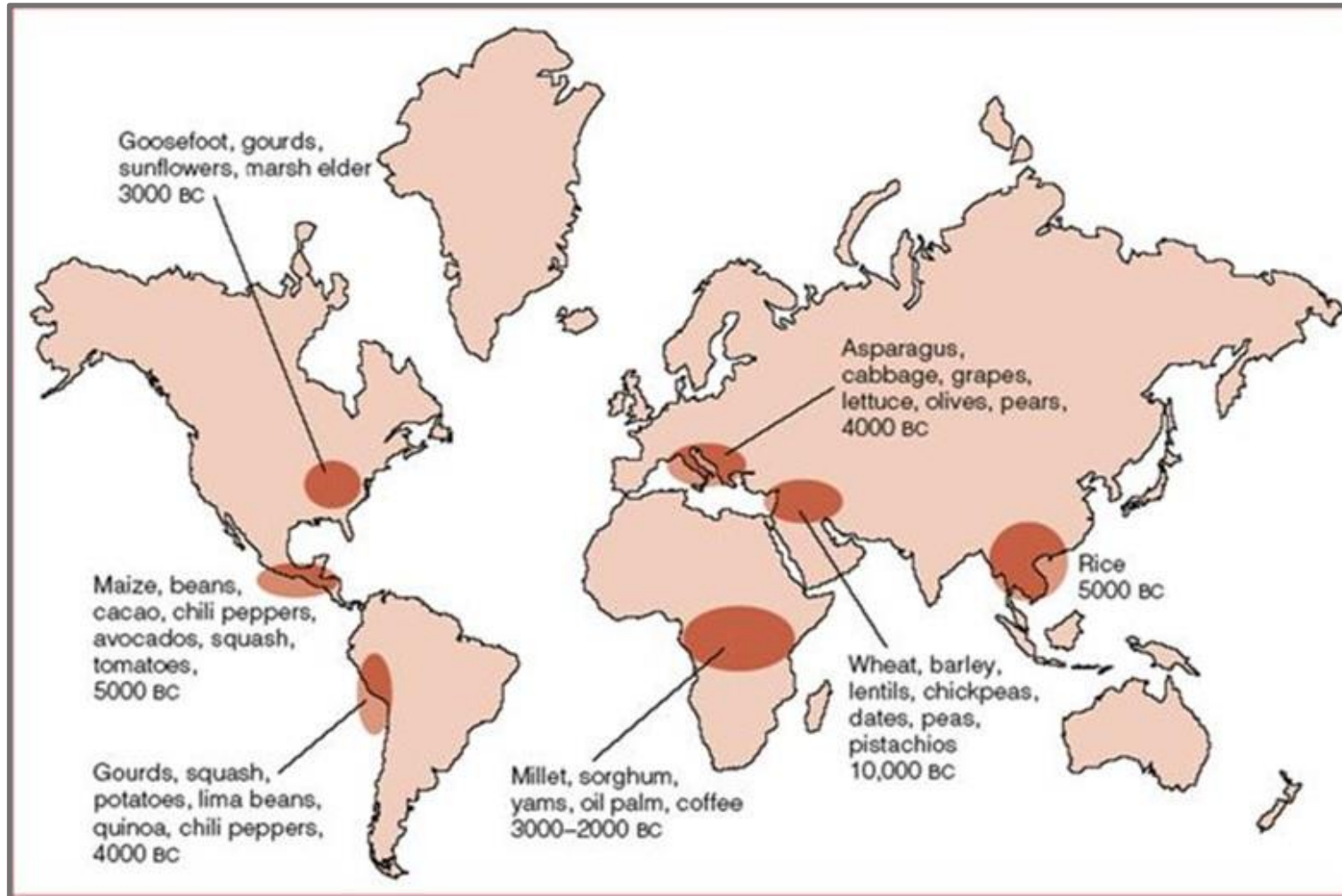
Komplex kamenných kruhů a vztyčených pilířů ve tvaru T (**stylizace postav**).

Hmotnost bloků 20 t (50 t), výška 3-6 m, průměr kruhů 10-30 m.

V 8. tisíciletí komplex záměrně zasypan a opuštěn.

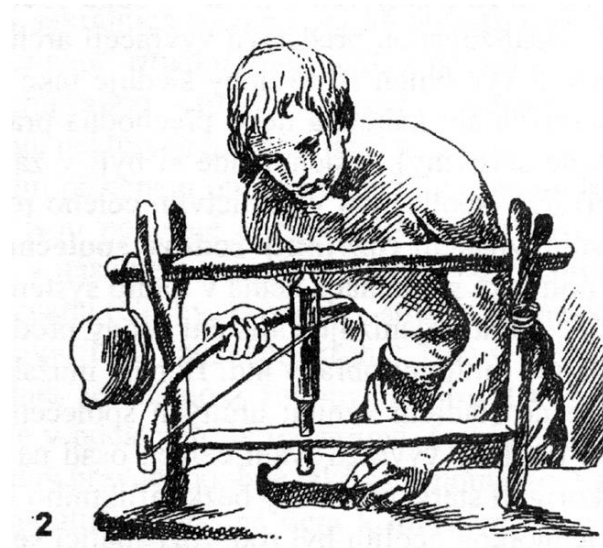
Poblíž jedno z míst domestikace pšenice – je to náhoda nebo bylo třeba nasýtit pracovníky? Jde o zpochybnění našich představ o neolitické revoluci .

Nejstarší známé lokality vzniku zemědělství

Rozdíl paleolit x neolit je v případě schopnosti opracování kamene jednoznačný

Neolithic Implements

(drawn to differing scales)

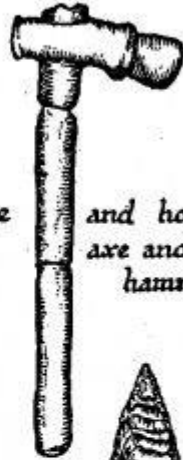
Stone 'tranchet'
(cutting implement)

Stone pick

Stone and horn
axe and
hammer

[N. American Indian method of mounting]

Stone mallets

Axe-hammers
of polished stone

Flint
arrow-heads

Flint
knife

J. F. H.

Štípané pazourkové nože z území dnešního středního Egypta datované 3500 – 3200 př. n. l. (období eneolitu) představují nejdokonalejší příklady opracování této suroviny. Délka čepelí je až 25 cm. K opracování se pravděpodobně používal nějaký speciální nástroj vyráběná z mědi.

- **Kypření půdy nástroji z kamene a dřeva**, výnosy obilnin cca 1 – 1, 2 t / ha (v podstatě stejně jako ve středověku)
- Žďářením lesů dochází k **vytvoření (umělé) kulturní krajiny** (např. sysel)
- Obdělávání půdy **dřevěnými nástroji**

- **Rostoucí výnosy a usedlý život = vzestup počtu obyvatelstva = šíření neolitu světem**
- Vznik **soukromého vlastnictví a společenské nerovnosti = změny mezilidských vztahů**
- **Doklady dálkového obchodu**
- Vznikají např. kultovní stavby (**tzv. rondely**), které vzhledem k velikosti často vyžadovaly kolektivní práci mnoha lidí
- Později se objevují i **megalitické stavby**
- Zemědělské práce se **opakovaly v neměnném rytmu, daném ročními cykly** – to zřejmě ovlivňovalo i náboženské představy lidí = **mýty o pravidelně před zimou umírajících a na jaře se vždy znovu rodících božstvech, kult plodivé síly (Matka země, býk, ...)**

- Archeologicky poznáváme kultury **podle výzdoby nádob, pohřebišť i sídlišť**

Dřevěné kypřicí hole a motyky

Rekonstrukce pravěkého srpu a mikrolity - neolit, Trotina, Jaroměř

Pasivní spodní nástroj (ležák) a aktivní horní nástroj (bĕhoun) tvořily **jednoduchá mlecí zařízení**. V některých afrických zemích se vyžívají dodnes.

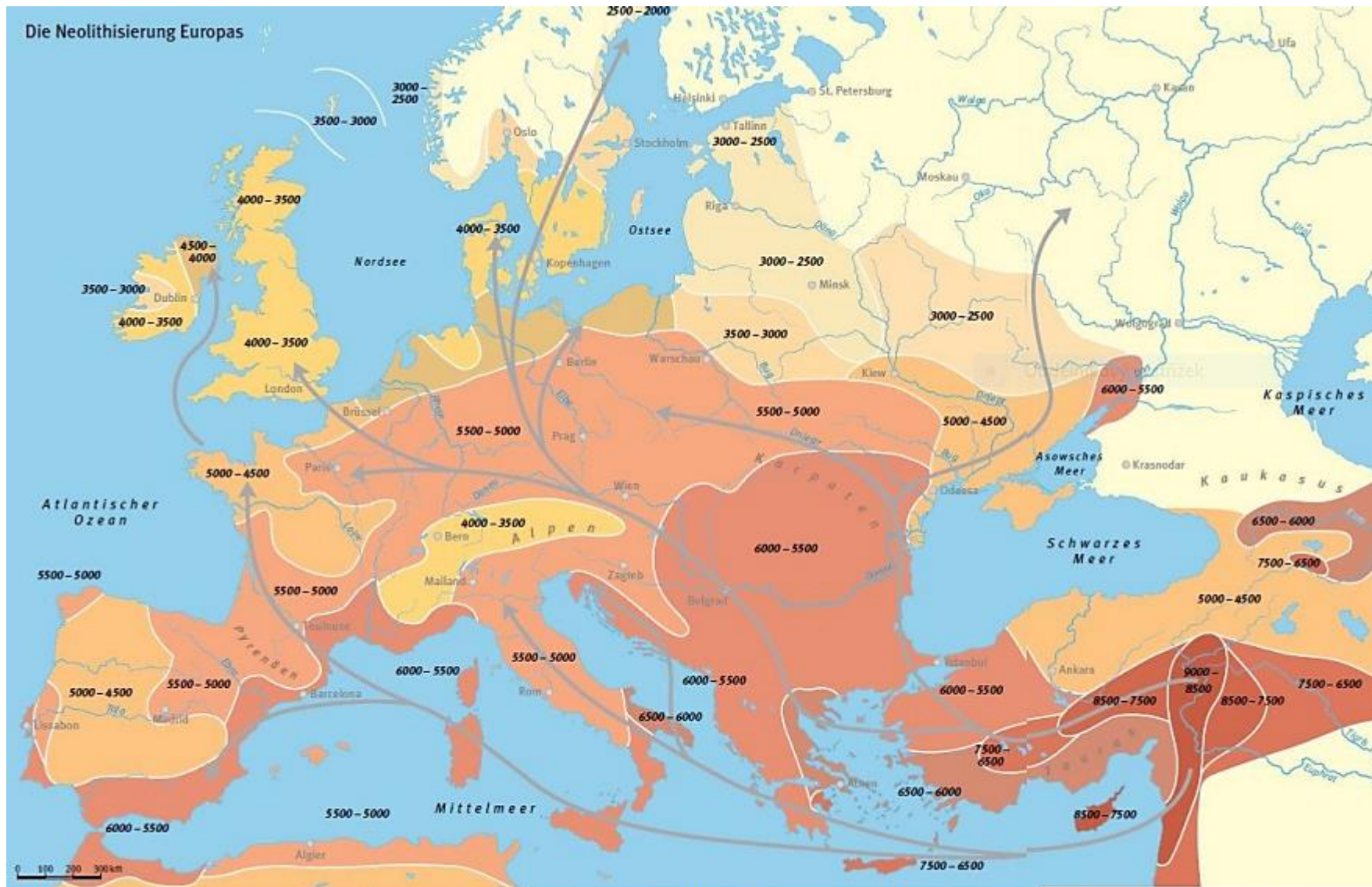

Mušle ostnovky středomořské k výrobě šperků - doklad dálkového obchodu mezi Středomořím a střední Evropou

- **Neolit se ve střední Evropě objevil zhruba v 7. tis. př. n. l.,** a to směrem od jihovýchodu (jihovýchodní Slovensko, Morava a nakonec Čechy)
- Zemědělci vyhledávali nejlepší **sprašové půdy - černozemě**

- Vesnice tvořeny zpravidla **několika tzv. dlouhými domy** - v každém z nich žilo více rodin
- V blízkosti vesnice se nacházela pole (zakládala se žďářením)
- Z plodin byla **nejčastější pšenice, méně i luštěniny (hrách, čočka)**
- Obilí se uchovávalo **ve vymazaných a vypálených zásobních jámách (silech)**
- Z domácích zvířat chovali **především hovězí, kozy a ovce**

- **Pohřbívání**
 - formou **kostrových hrobů („skrčenec“)** s milodary
 - formou **žárových hrobů** = mělká jáma se zbytky spálených kostí

J. Müller, Die Jungsteinzeit. In: S. V. Schnurbein (Hrsg.), Atlas der Vorgeschichte : Europa von den ersten Menschen bis Christi Geburt². korrigierte Auflage (Theiss: Stuttgart 2014) 58-105.

Šíření neolitu na Blízkém východě a v Evropě.

Spraše jsou **větre**m naváté **prachové sedimenty**. **Vznikaly v ledových dobách**, když se vlivem suchého a studeného podnebí (mrazu) **pevné horniny rozpadly až na prach**. K **usazování spraší docházelo především na závětrné straně hřbetů a údolí**, tedy v místech, kde vítr ztrácel unášecí schopnost. **Spraše vynikají svou úrodností = v ČR hlavně v Polabí a na jižní Moravě do nadmořské výšky 300-350 m. n. m.**

K zamyšlení:

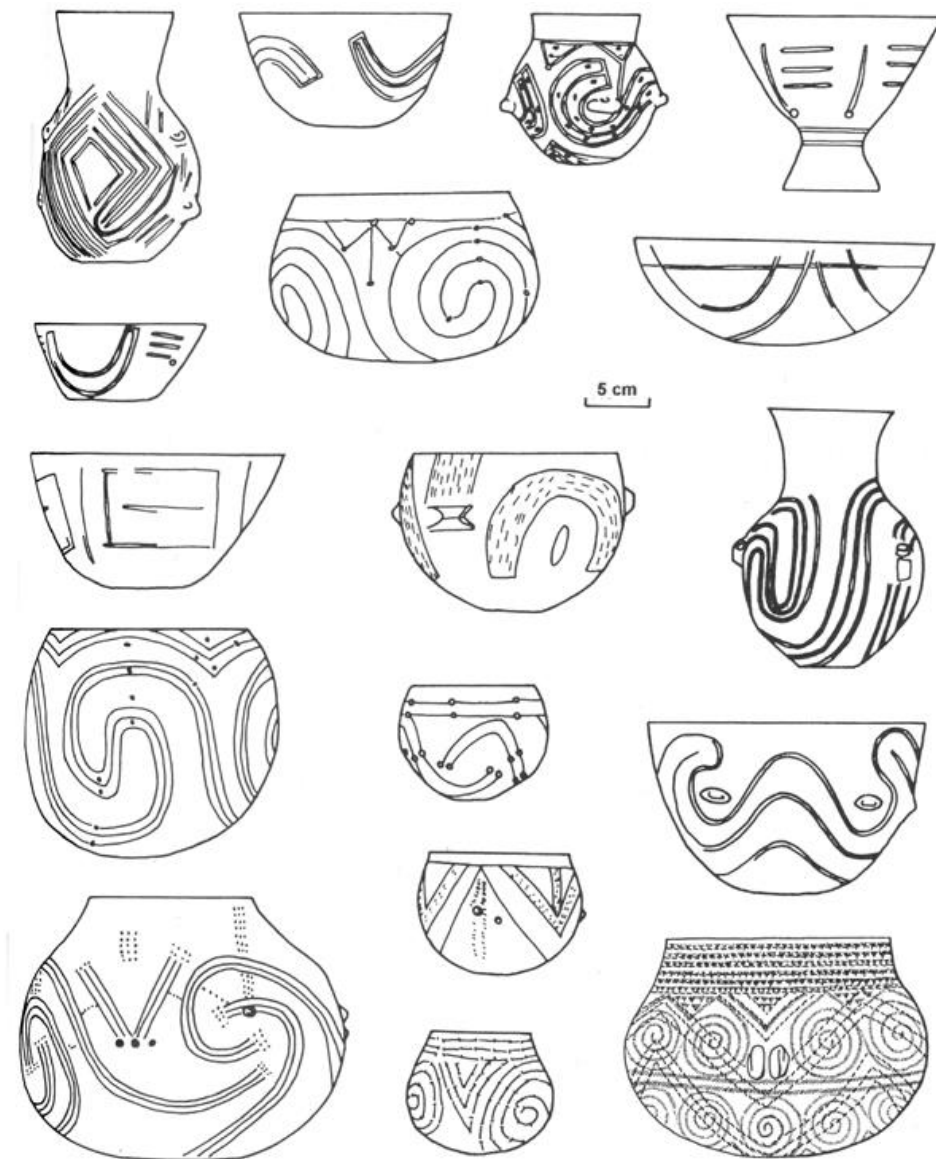
- Byla zemědělská revoluce „*největší podvod v dějinách*“ ?
- Kdo si koho ve skutečnosti ochočil, kdo byl domestikován?
- V čem vlastně spočíval výsledek zemědělské revoluce?

Yuval Noah Harari: SAPIENS, LEDA 2013, str. 102 - 106

- Nejstarší neolitickou kulturou je **kultura lidu s lineární keramikou**.
- Ve středu období je na našem území **kultura s vypíchanou keramikou**.
- V závěru neolitu nastupuje **kultura s malovanou keramikou**.

Nádoby kultury s lineární keramikou

Lokalita **Bylany u Kutné Hory** - cca 5500 až 4500 př. n. l. –
jedna z nejdůležitějších neolitických lokalit Evropy.

Kultura s lineární keramikou

1 Chabařovice, 2 Hrdlovka, 3 Postoloprty, 4 Březno, 5 Plzeň-Křimice, Plzeň-Vochov,
 6 Tetín, Srbsko, 7 Praha-Dolní Liboc/Šárka, 8 Dneboh, 9 Bylany, Miskovice, 10 Močovi-
 ce, 11 Úhřetice, 12 Žimutice, 13 Hluboké Mašůvky, 14 Těšetice-Kyjovice, 15 Vedrovice,
 16 Brno-St. Lískovec, 17 Kuřim, 18 Mikulov, 19 Bezměrov, 20 Přeaslavice, 21 Mohelnice,
 22 Uničov

Nádoby kultury s vypíchanou keramikou

Lokalita **Bylany u Kutné Hory** - cca 4500 až 4000 př. n. l. – jedna z nejdůležitějších neolitických lokalit Evropy.

Na lokalitě **Bylany u Kutné Hory** bylo odkryto 134 půdorysů tzv. **dlouhých domů** a na 1300 dalších objektů (pece, stavební, zásobní a odpadní jámy).

- **Dlouhý dům** - délka v rozmezí 15-25 m a šířka 5-7 m.
- Interiér domu tvořily **sloupy** (většinou v řadách po třech), které nesly konstrukci střechy.
- Předpokládá se, že v jednom domě žila jedna **velkorodina** či **několik příbuzných rodin**.
- Na konci neolitu se místo něj začínají objevovat domy menších rozměrů.

Rondely se objevily během neolitu v Podunají a šířily se až do Británie. Kruhové stavby o průměru 50 – 300 m, hrazené příkopy a dřevěnou palisádou, se 2 – 4 vchody. Nebyly to trvale obývané stavby a měli nejspíš více účelů – kultovní, vojenské, obchodní. Na našem území objeveno 40 rondelů.

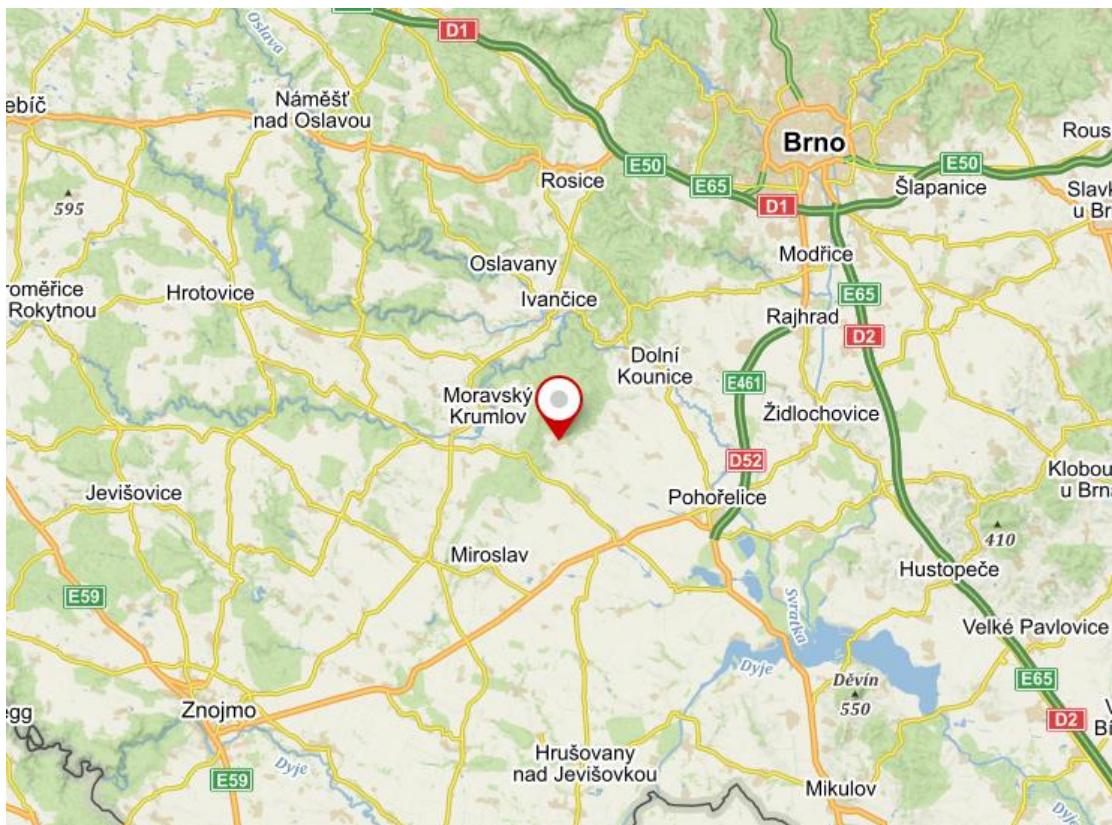
Rondel na obchvatu Kolína – průměr 214 m, ohrazen čtyřmi příkopy – vnitřní měl šířku 14 m a hloubku 4,5 m. Jeden z největších na světě.

Nádoby kultury s moravskou malovanou keramikou

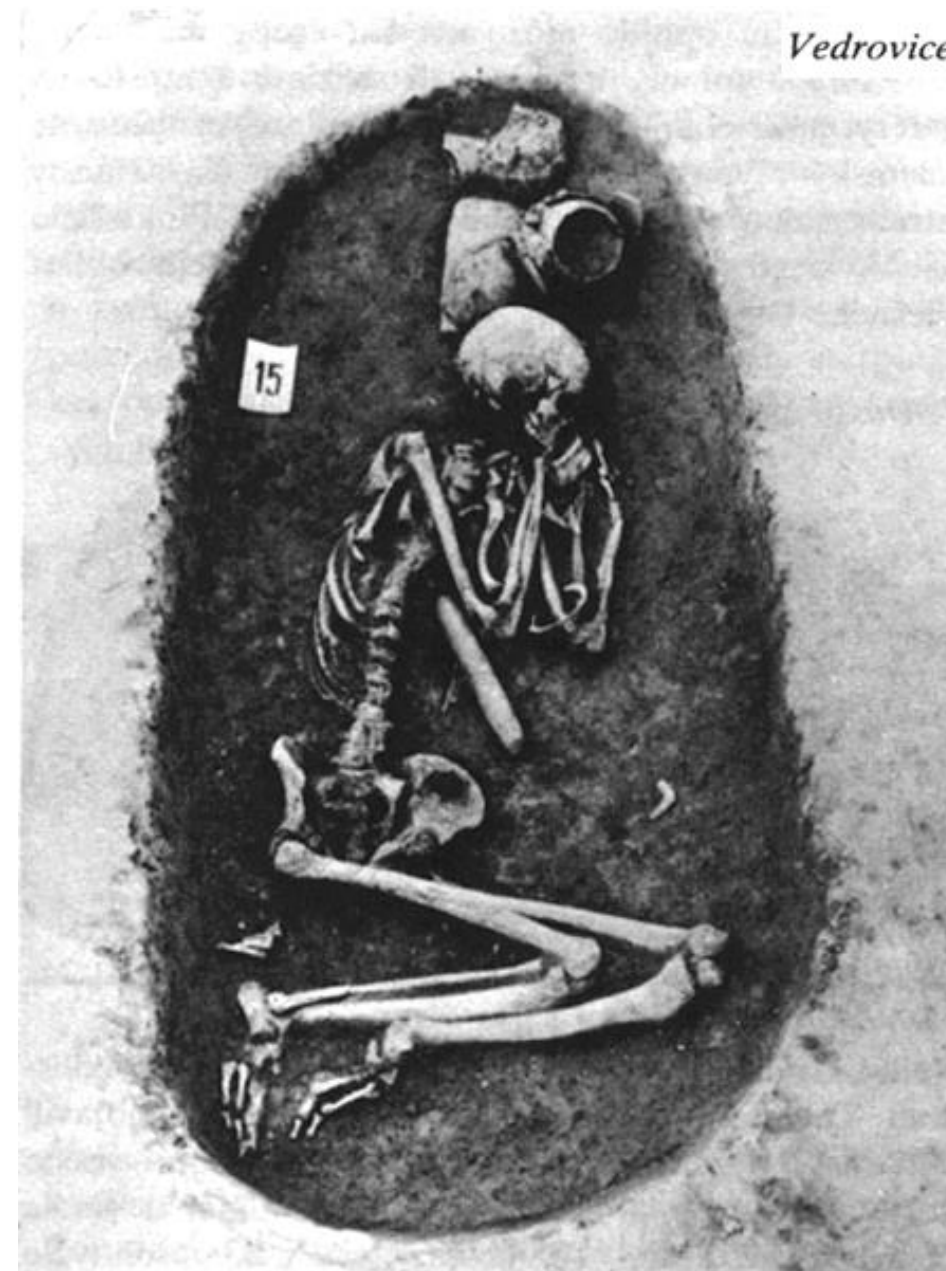

Venuše z Hlubokých Mašůvek - 4600 př. n. l., keramika, 33 centimetrů. Realistické ztvárnění některých detailů lidského těla (oči, nos, bradavky). Ruce jsou ohnuté do gesta značícího vzdávání úcty. Pohled upřený ke Slunci.

Vedrovice – významné neolitické pohřebiště v rámci střední Evropy.
Celkem 96 hrobů = v ČR vůbec největší seskupení.
Mrtví v typické poloze „skrčence“.

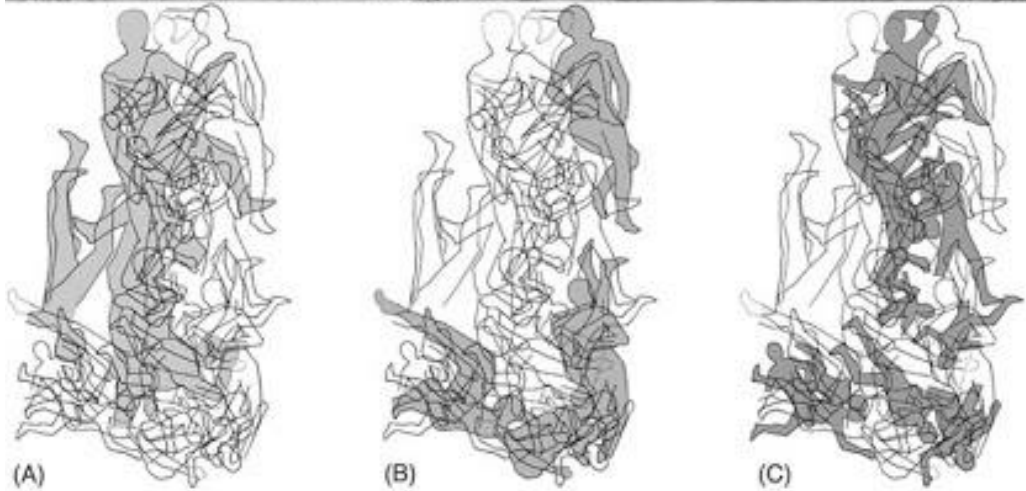
Následující 3 snímky popisují některé evropsky výjimečné pohřební nálezy.

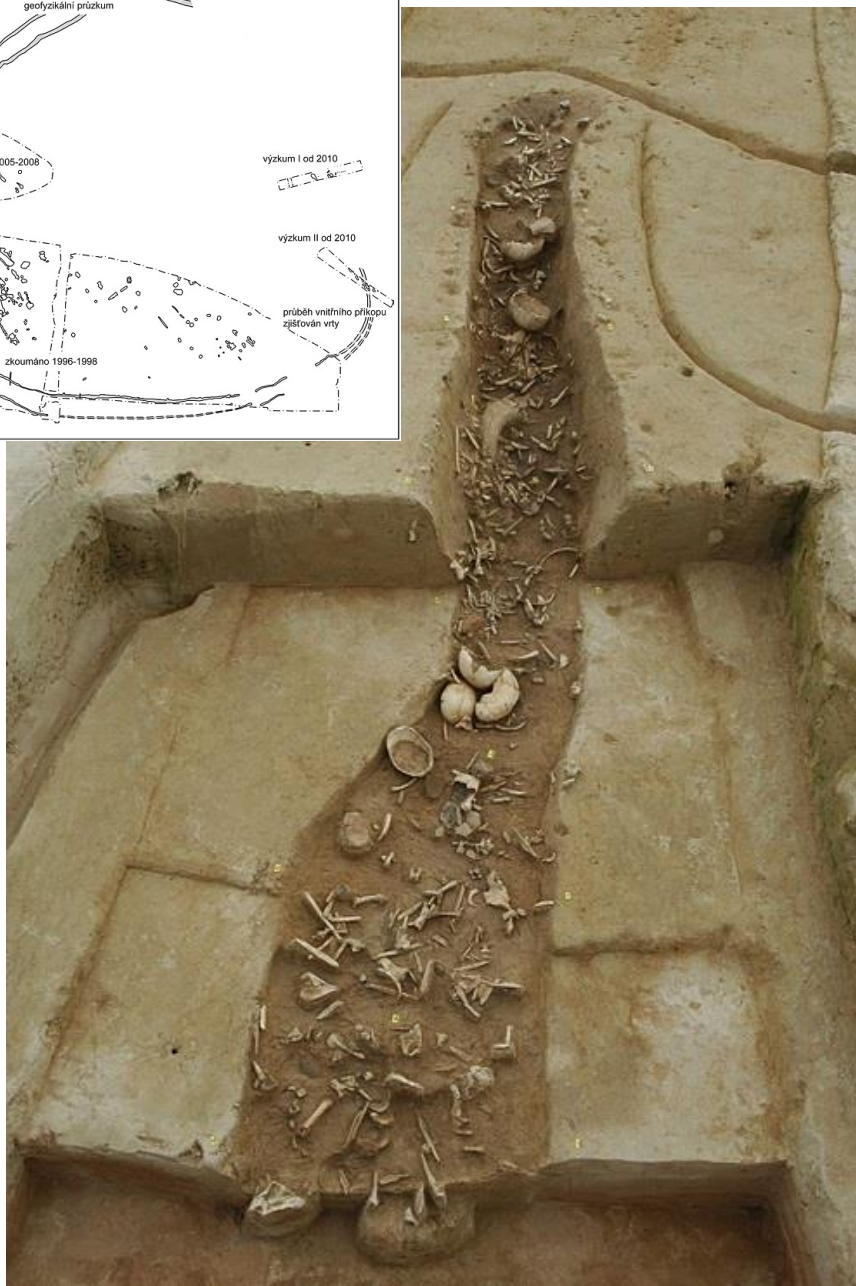
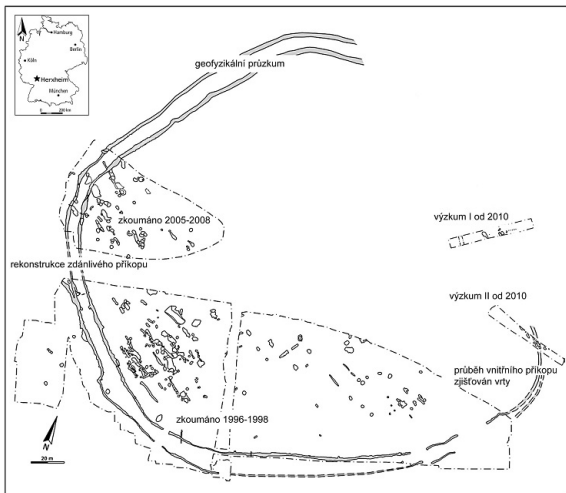

Talheim (Německo) - v jámě/hromadném hrobě pohřbeno nejméně **34 jedinců různého věku a pohlaví s prokázáním příbuznosti**. Většina zemřela **po úderu kamenné sekery, kopytovitého klínu či jiných tupých předmětů do hlavy, někteří po zásahu šípem**.

Je zřejmé, že **jedinci se nepokusili o odpor**, jelikož kosterní pozůstatky nevykazují žádné znaky po snaze odrazit útok, která by jistě způsobil např. zlomeniny rukou. Patrně šlo o **přepadení zemědělského sídliště jinou skupinou zemědělců, kdy se jeho obyvatelé snažili zachránit útekem**, ale byli svými nepřáteli ubiti, podle umístění zranění zřejmě na zemi.

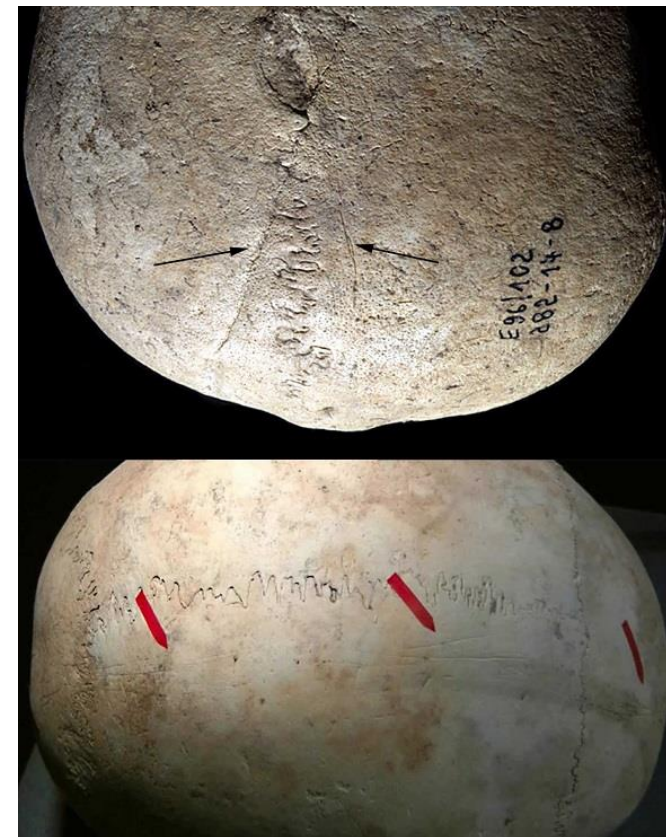

Herxheim (Německo) – jámy vytvářející půdorys nepravidelného dvojitého kruhu okolo sídliště kultury s lineární keramikou. Nešlo o jednorázový projekt, areál byl využíván asi 50 let.

Pozůstatky asi 1 000 jedinců – většinou rozlámaných koster. Na kostech jsou patrné stopy řezání, škrábání a úderů - naznačují oddělování měkkých tkání, skalpování, vyjmutí mozku, oddělení jazyka, odlamování žeber.

Většina jedinců nebyla místních – předpokládá se, že přicházející skupiny s sebou přinášely těla svých zemřelých, s kterými bylo dále nakládáno v rámci nějakého obřadu – záměrná destrukce a snad i kanibalismus.

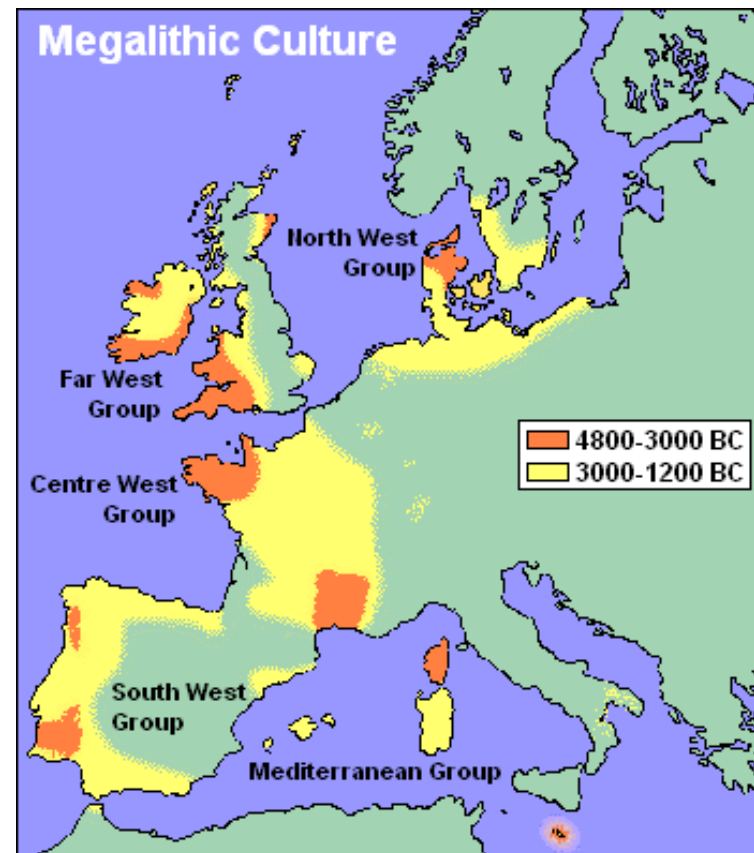

Hrob náčelníka z Varny (Bulharsko) - asi 4600 př. n. l., s dosud nejstarší objevenou zlatou bižuterií na světě - 1,5 kg zlata a mnoho dalších předmětů.

Někteří vědci se domnívají, že tuto civilizaci zničilo velmi rychlé stoupání (1 m - 1,5 m) hladiny Černého moře.

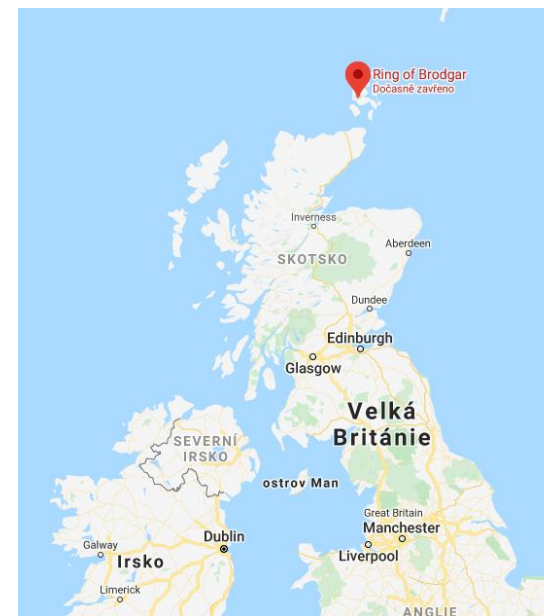
Megalitické stavby

- Působivé pozůstatky po neolitu a eneolitu (*řecky megas = velký; lithos = kámen*)
- Sloužit mohly jako **astronomické observatoře** či k **náboženským účelům**
- Objevují se po celém světě, **nejvíce však v západní Evropě a Středomoří**
- Megalitické výtvořy mají různou podobu:
 - jednotlivé kameny = **menhir**,
 - kamenné kruhy = **kromlech**,
 - **kamenné řady**,
 - ploché kameny na sloupech = **dolmen**,
 - hroby s mohylami = **tumulus**

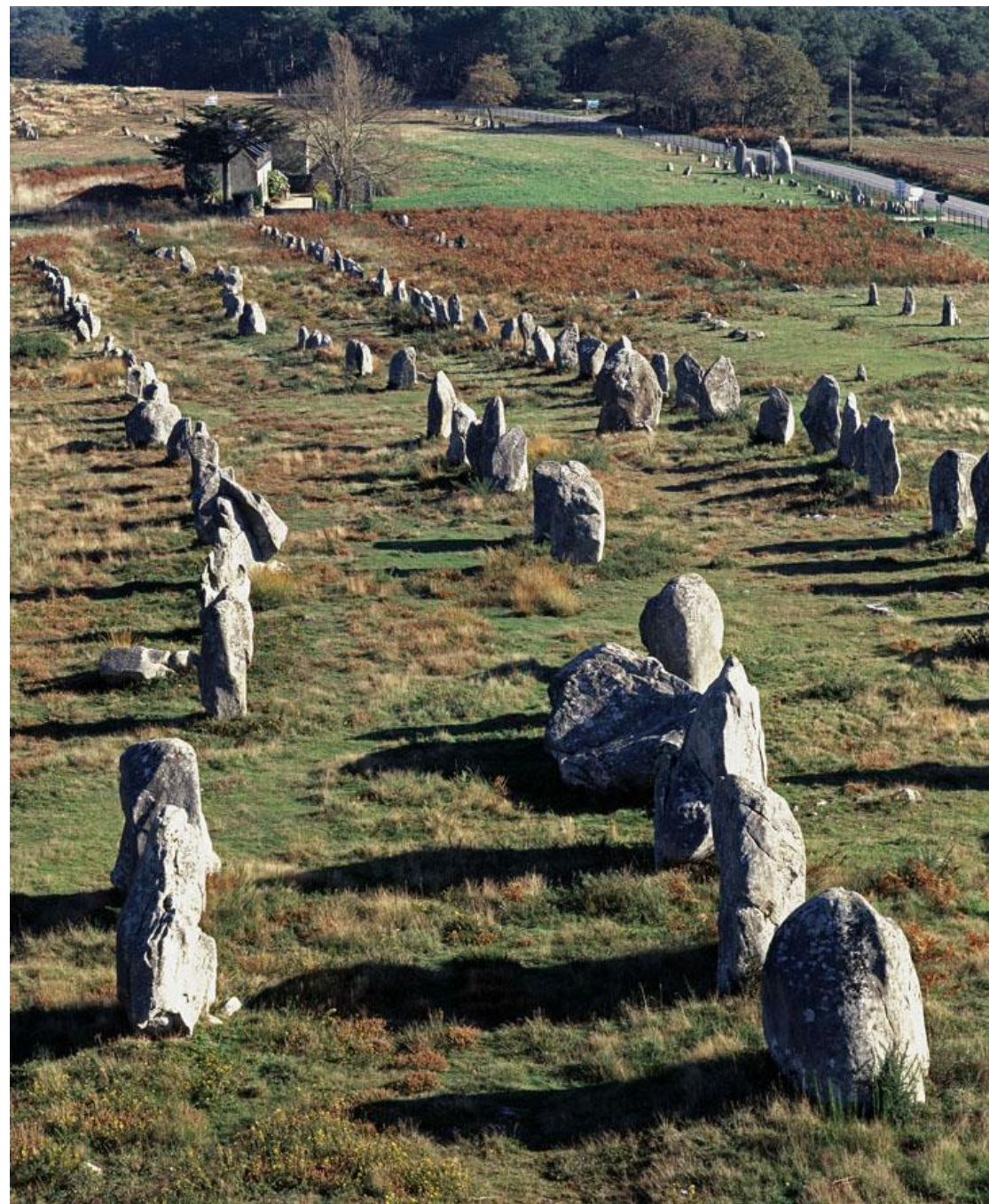

Menhir de Champ-Dolent (Francie) - výška 9,5 m

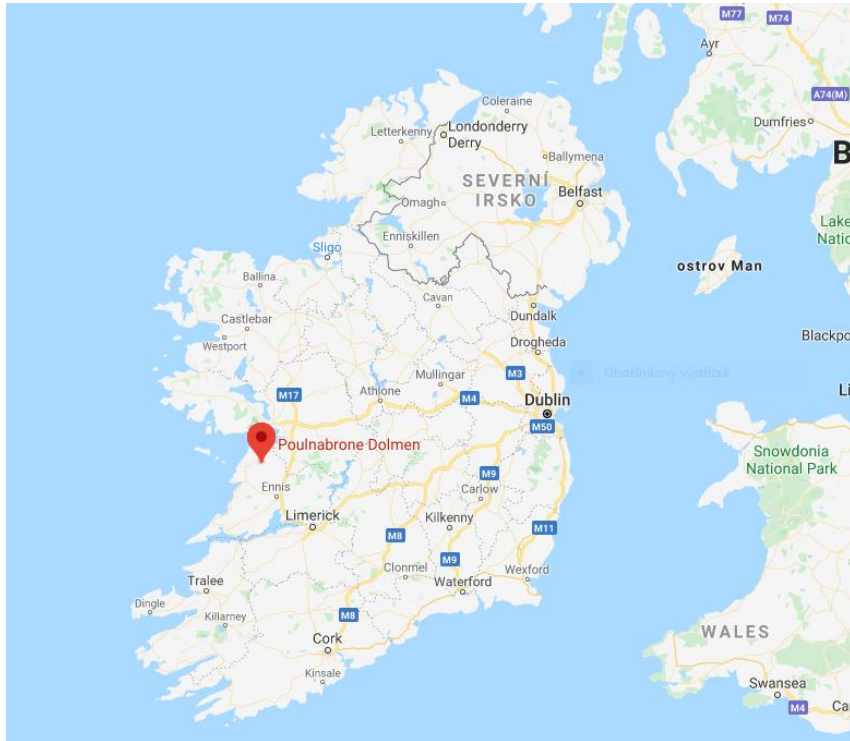

Ring of Brodgar (Orkneje) – 2 500 – 2 000 př. n. l.
kamenný kruh o průměru 104 m tvoří 27 kamenů.

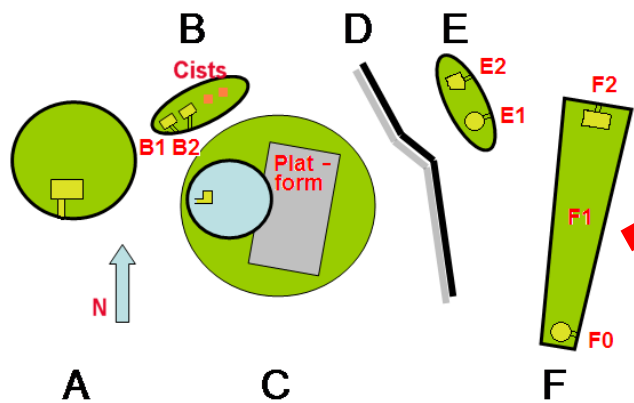
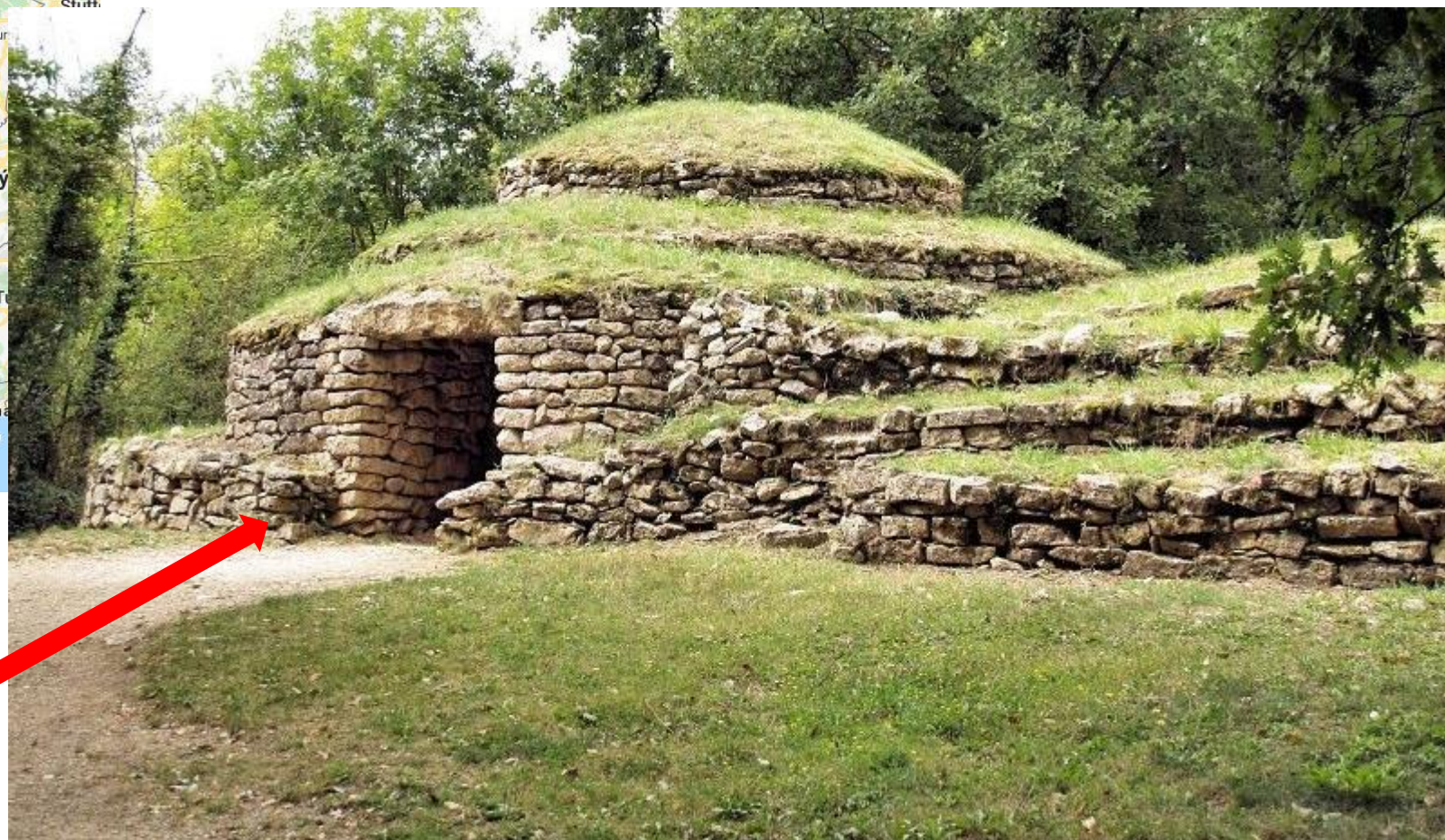
Dolmen Poulnabrone (Irsko) – 4 200 - 2900 př. n. l., v 9 metrů hluboké pohřební komoře, situované k východu, nalezeny ostatky cca 16-22 dospělých a 6 dětí i s výbavou (kamenné sekery, kostěné přívěsky, keramika a zbraně).

Dolmen Menga u města Antequera (Španělsko) - 2500 let př. n. l.
Tvořen přístupovou chodbou a pohřební komorou se studnou.
Kvádry a desky váží až 200 t.
Velikost pohřební komory je 19,5 x 6 x 2,7 m.
Kamenná konstrukce je překryta výsypem z drobných kamenů a následně hliněnou výsypkou.

Tumulus Bougon (Francie) - 4 700 př. n. l., lichoběžníková mohyla dlouhá 72 m a široká 12 až 16 m je největší památkou megalitického komplexu u řeky Bougon.

Kamenný pastýř (Klobuky u Slaného) - nejvyšší menhir v ČR - výška 3,5 m, váha 5 tun. Jeho původ je nejasný, ale odhaduje se, že byl vztyčen už v pravěku.

Doba kamenná

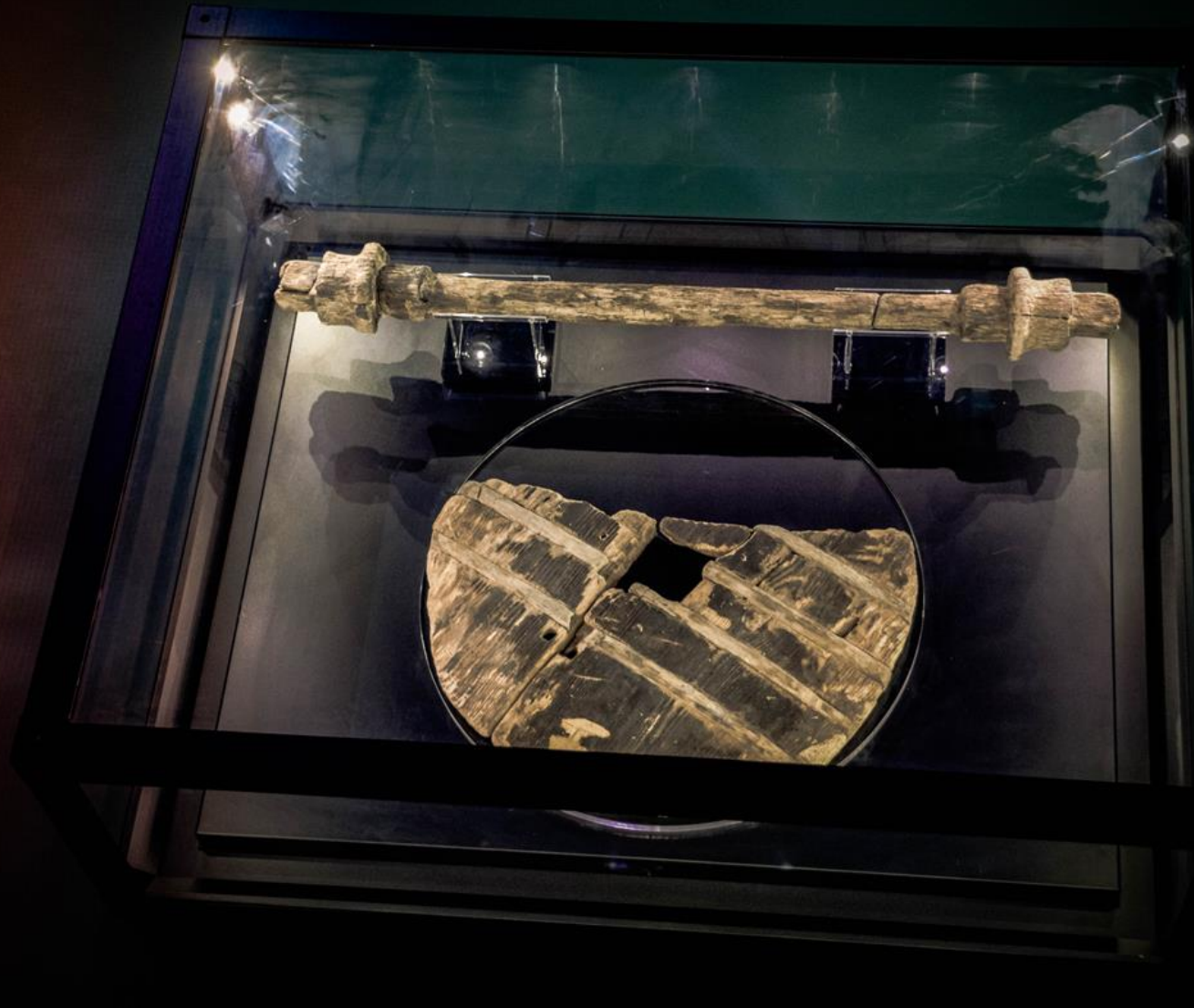
4. Eneolit (pozdní doba k.) (4,5 – 2,2 tis. let př. n. l.) - z *lat. aeneus = měď*

- V eneolitu se nadále rozvíjí zemědělství = **zápřah dobytka, orba, v Mezopotámii již zavlažování**
- **Počátky kovovýroby - hora Rudnik v Srbsku = nejstarší tavení mědi (5 000 př. n. l.)**
- První použití mědi u nás doloženo **v Makotřasech u Kladna (3 500 př. n. l.)**
- **Rozvoj dálkového směnného obchodu** (jantar, měď, sůl, kožešiny, obilí a dobytek)
- Na základě hliněných modelů vozů i nálezů je **doloženo použití kolového vozu**
- Roste význam muže, **zavedení patriarchátu a vznik samostatných rodin**
- Bydlení **v sídlištích většinou na rovině, v domech průměrně 6-8×3-4 m**
- Ve střední Evropě se šíří **tzv. pohárové kultury = doklad rituálního pití alkoholických nápojů**

- V pohřbívání se **vedle běžných kostrových pohřbů ve skrčené poloze objevují stále více i pohřby žárové** (spalování mrtvých)
- Nad hroby bývaly navršeny **mohyly**

- **Skladba milodarů se postupem času sjednocuje**, zejména **podle pohřební výbavy** můžeme často rozlišit pohlaví pohřbeného jedince
- **Pohřebiště se začínají oddělovat od lidských sídel** – oddělení světa živých a mrtvých

- Na Blízkém východě začal eneolit dříve a nazývá se tam chalkolit (doba měděná) = objev metalurgie kovů

Nejstarší nález zbytků kola pochází z lokality Vrhnika poblíž Ljublaně (Slovinsko) – 3 200př. n. l., průměr kola 72 cm, vyrobeno z jasanu, hřidel z dubu.

Makotřasy – 300 m. n. m. v roce 1961 při výstavbě silnice Praha – Slaný byla objevena **eneolitická osada lidu nálevkovitých pohárů** z období cca 3 500 př. n. l.

Pocházejí odtud **nejstarší doklady zpracování kovů na českém území** (čtyři do země zapaštěné okrouhlé pece, **kusy mědi**, měděné strusky a zlomek hliněného tavicího tyglíku.

Keramika kultury nálevkovitých pohárů

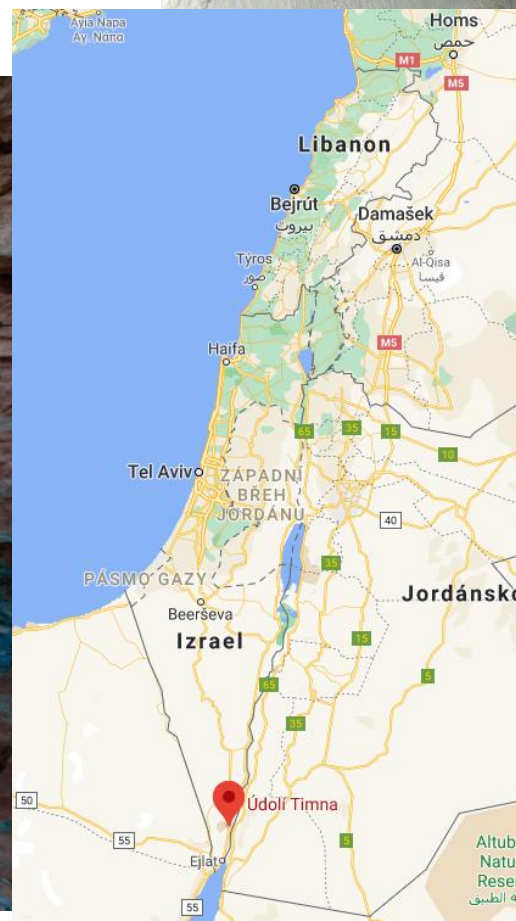

Keramika kultury se šňůrovou keramikou

Keramika kultury zvoncovitých pohárů

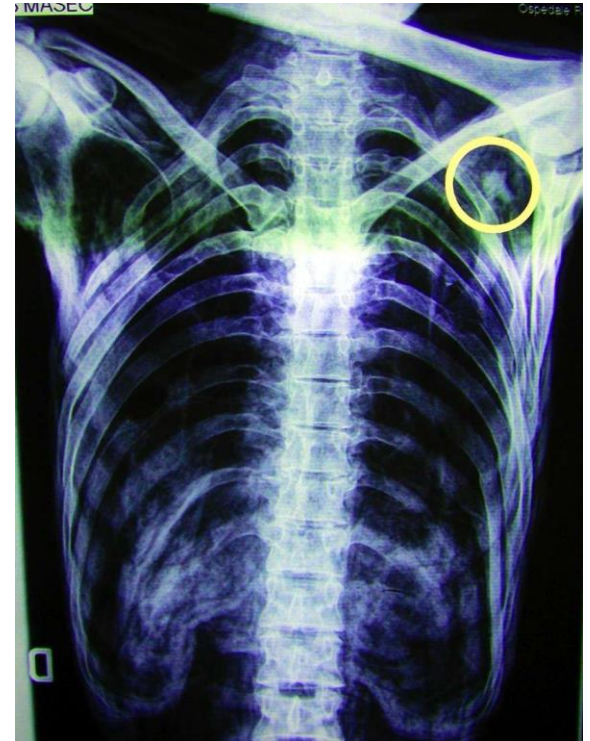
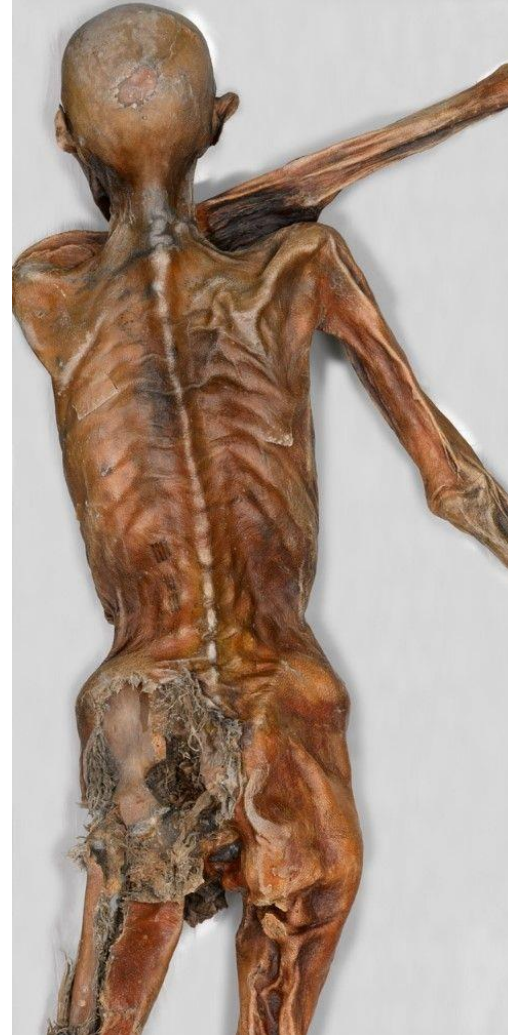
Měděné doly v údolí Timna v Negevské Poušti (Izrael)

Měděné sekeromlaty – Roudnice nad Labem - 1. polovina 4. tisíciletí př. n. l.

Ötzi – mumie muže – 3400 až 3100 př. n. l. – výzkum nálezů je dokladem spolupráce archeologů s vědci dalších oborů (mj. Výzkumný ústav obuvi ve Zlíně). Nález jediného mumifikovaného muže a jeho vybavení se stal zdrojem mnoha poznatků o způsobu života před více než 5 000 lety!

- Nalezen turisty na italsko-rakouské hranici 19. září 1991
- Ve výšce 3280 m. n. m. v tajícím ledovci
- Přezdívka **Ötzi** podle místa nálezu - z Ötztalských Alp
- Muž ve věku 45 let, vysoký asi 1,6 metru, vážil asi 50 kg
- Během života si zlomil několik kostí, včetně žeber a nosu
- Plíce zčernalé sazemi = často pobýval blízko otevřeného ohně
- Obsah žaludku - různé druhy zvěřiny, obilí a zbytky rostlin
- Na těle 61 tetování (čáry a kříže = řezy a práškové uhlí) – ozdoba nebo terapie bolesti?

- Jeho oděv i výbava byly **detailně prostudovány**

- **Mumie je uchovávána v muzeu ve speciálním klimatizovaném boxu**

- **Sekera** byla zachována nedotčená a je jedinou svého druhu na světě
- Čepel 9 cm z 99,7% mědi a má lichoběžníkový tvar
- Topůrko je vyrobeno z tisu a je cca 60 cm dlouhé.
- Čepel upevněna v rozštěpu březovým dehtem a koženými pásky
- Znamky opotřebení ukazují na používání a ostření
- Použitá měď nepochází z alpské oblasti, ale z jižního Toskánska

V době mužova života byla v této oblasti Evropy velmi vzácným majetkem.
Zůstává záhadou, proč útočník takovou cennost ponechal na místě.

- **Toulec** - jelení kůže a lískový prut
- Nahoře víko s koženými proužky
- Obsahoval 12 ratišť z kaliny a třešně a 2 dokončené šípy
- Křemenné hroty připevněné březovým dehtem a svázané rostlinnými vlákny

- **Dýka s 13 cm pazourkovou čepelí a rukojetí z jasanu**
- Svázána zvířecí šlachou
- Na konec rukojeti byl připevněn provázek
- Pouzdro vyrobeno z lipového lýka. Na boku je kožené oko k opasku.
- K ostření a přesnému tvarování hrotů a čepelí jeho pazourkových nástrojů používal **retušér z parohu tvrzeného ohněm**. Tuto pomůcku vědci popsali až u tohoto nálezu!

- **Dvě nádoby z březové kůry sešité lipovým lýkem** - průměr 15-18 cm, výšky 20 cm
- Obsahoval zbytky dřevěného uhlí zabalené v listí javoru
- Tyto nádoby se stále vyrábějí např. v nedalekém Trentinu (sev. Itálie)

- **Dřevěná batoh/krosna** asi obsahovala pytel či síť na přenášené věci
- Dochoval se jen lískový prut ve tvaru U (dlouhý 2 m) a dvě dřevěná prkénka (38-40 cm).
- Batohy ze dřeva mají v Alpách dlouhou tradici - používali se například k přepravě palivového dříví.

- **Tzv. ptačí pás** – ulovení ptáci zavěšeni za hlavu ze smyčky na opasku
- Mramorový disk s dírou uprostřed, skrz kterou je navlečen střepec kožených proužků
- Lovecký nástroj mohl být připevněn k pásu pomocí kamenného disku.

- **Dva kusy dřevokazné houby březovníku obecného** navléknuté na proužky kůže
- Houba má léčivé účinky, používá se dodnes proti žaludeční nevolnosti a vředům

Zachovala se i část oblečení a obutí

**Mumie Ötziho je součástí expozice Jihotyrolského
archeologického muzeum v Bolzanu (Itálie)**

Otázky:

1. Uvedte časové vymezení neolitu.
2. Na jaký hlavní způsob obživy přechází lidstvo v období neolitu?
3. Které inovace přináší tzv. neolitická revoluce.
4. Uvedte centra domestikace rostlin a živočichů = centra vzniku zemědělství.
5. Co víte o oblasti tzv. „úrodného půlměsíce“?
6. Z jakého zeměpisného směru se neolit šířil do střední Evropy?
7. Jakými nástroji obdělávali první zemědělci půdu?
8. Hlavním vlivem neolitického způsobu života působícím na krajinu bylo
9. Jaký vliv měl neolitický způsob života na početnost lidské populace?
10. Které nejvýznamnější změny společenských vztahů přinesl neolitický způsob života?
11. Jaké náboženské představy sdíleli lidé v neolitu a eneolitu, co uctívali?
12. Jak bylo upravováno obilí pro přípravu pokrmů?
13. Co víte o sprašových půdách?
14. Obyvatelé neolitických vesnic žili v tzv.
15. Z pěstovaných plodin byly v neolitu stř. Evropy nejčastější
16. V neolitu se ve stř. Evropě chovala tato zvířata

17. Jedna z nejdůležitějších neolitických lokalit Evropy leží ve středních Čechách, jsou to
18. Uvedte, jak byly zdobeny jednotlivé typy neolitické keramiky.
19. Popište, jak vypadaly rondely a jaká byla jejich funkce.
20. V neolitu a eneolitu byly používány tyto formy pohřbívání a
21. Typickou polohou těla v kostrovém hrobě byla pozice
22. Vysvětlete význam pojmu megalit.
23. Vyjmenujte typy megalitických staveb.
24. Význam megalitických staveb je dodnes nejasný o jakých funkcích se uvažuje?
25. Uvedte časové vymezení eneolitu.
26. Které novinky v zemědělství se objevují v období eneolitu?
27. Eneolit je obdobím počátků zpracování kovů, který kov byl využíván?
28. V rámci dálkového obchodu se směňovalo toto zboží
29. Keramika tzv. pohárových kultur je dokladem
30. Který důležitý technický vynález se objevuje v období eneolitu?
31. Z hlediska vztahů mužů a žen roste v eneolitu význam

Zdroje:

- <http://www.dejepis.com/>
- <https://www.archeologienadosah.cz/o-archeologii/chronologie/prehled-pravekych-obdobi-na-nasem-uzemi>
- <https://i.pinimg.com/originals/40/cc/42/40cc4226376696bcebb4729dac69c79e.jpg>
- <https://fred.fraus.cz/file/edee/2016/02/vypichanakeramika.jpg>
- <https://cdn.britannica.com/39/79539-050-9CCA1C66/Homo-habilis-rendering-Artist.jpg>
- <https://ro.pinterest.com/pin/505529126906308037/>
- <https://i.pinimg.com/originals/75/10/d5/7510d54f91236e3d82d10cff16f89ce9.jpg>
- <https://media.sketchfab.com/models/d645e45ff307403e9d2073a6390fc353/thumbnails/f680261f095a4588a3c3076c4c9a32b5/1920x1080.jpeg>
- <https://indianewengland.com/wp-content/uploads/2018/08/Homo-Erectus.jpg>
- <http://gurche.com/apes-2>
- <https://www.iceman.it/en/equipment/>
- <https://i.pinimg.com/originals/f0/7d/74/f07d749476b835ccfc796bfa7169def.jpg>
- <https://www.altoadigeinnovazione.it/wp-content/uploads/2016/04/otzi1.jpg>
- <https://archeologie.culture.fr/lascaux/fr/support>
- https://images.france.fr/zeaevyq9bhj/5nEDzcuxm8g8sK08gA6yA4/2d86dd7b857a5f35b67ad93408a88d61/la-grande-fresque-de-la-salle-du-fond-c-jean-clottes-centre-national-de-la-prehistoire2_opt_0.jpg
- https://d3e1m60ptf1oym.cloudfront.net/ea9840e0-9c56-4934-8687-056950c543b4/mm8200130409_08910_uxga.jpg
- Autor: HTO – Fotografie je vlastním dílem, Volné dílo, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=6904373>
- Autor: Theodor Hoffsten – Vlastní dílo, CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=29745221>
- Autor: Marianoc – Vlastní dílo, CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=4066983>
- Autor: Vitor 1234 – Vlastní dílo, CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=4176598>
- Autor: Neznámý – Tento soubor byl odvozen z: Serra da Capivara - Several Paintings 2.jpg, CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=29962386>

- <https://image.arrivalguides.com/x/02/f2995de3ddff0a243109d552f42d1087.jpg>
- By Photograph : Jean-Gilles Berizzi. Upload : Elapied (talk · contribs), Public Domain, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=2252370>
- Autor: CeStu – Vlastní dílo, CC BY 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=15262686>
- <http://uhm-prednasky.fpf.slu.cz/index.php?page=paleolit>
- <https://quod.lib.umich.edu/c/ca/7523862.0005.006/--paleolithic-flints-is-an-aesthetics-of-stone-tools-possible?rgn=main;view=fulltext>
- https://images.marinespecies.org/thumbs/68733_spondylus-gaederopus.jpg?w=700
- http://www.bylany.com/eng/bylany_historie.html
- By Wilson44691 - self-made; Mark A. Wilson[1], Public Domain, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=3793641>
- By Lodo27 from Moscow, Russia - Own work (Lodo27), CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=80214117>
- By User Kglavin on en.wikipedia - pdphoto.org, Public Domain, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=1303509>
- By Fediona - Own work, CC0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=67618082>
- <http://itras.cz/kamenny-pastyr/galerie/17683/>
- CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=364293>
- By Olaf Tausch - Own work, CC BY 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=44317020>
- <https://norwegianscitechnews.com/wp-content/uploads/2015/02/bla-steinkjer-01.jpg>
- <http://bohemiaorientalis.cz/o-kulturni-stepi/www-landschaftsmuseum-de/>
- https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/93/Fertile_crescent_Neolithic_B_circa_7500_BC.jpg
- https://ceskapozice.lidovky.cz/tema/s-rycem-za-tajemstvim-rondelu.A150415_115806_pozice-tema_kasa
- <https://twitter.com/MuseumHalle/status/1244305703256428544>
- https://www.landesmuseum-vorgeschichte.de/fileadmin/landesmuseum/alle/bilder/bilder_inhalte/5_3_2_3_schamanin.jpg
- Autor: garethwiscombe – <https://www.flickr.com/photos/garethwiscombe/1071477228/in/photostream/>, CC BY 2.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=13278936>
- Autor: TharkunColl – en wikipedia, CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=1604015>
- By Wikimalte - Own work, CC BY-SA 4.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=74316870>
- <https://cdn.theatlantic.com/thumbor/rmnt50PYfAMuwb35qCZPNdYFLsw=/0x45:1000x607/720x405/media/img/mt/2016/03/Tollund-1/original.jpg>

- <http://www.archaeo3d.com/lide-z-dlouhych-domu/valecnici/nasili-na-sidlistich-jako-dukaz-valecneho-konfliktu/>
- <https://brnenska.drba.cz/files/drba/images/page/2017/10/10/1000x1000-1507645063-venuse-z-hlubokych-masuvek.jpg>
- <https://www.budakalasz.hu/wp-content/uploads/2018/10/r%C3%A9zkori-mbudakal%C3%A1szi-kocsi.jpg>
- <https://www.visitvrhnika.si/en/vrhnika/worthy-of-attention/the-wheel-5-200-years>
- Autor: Zde – Vlastní dílo, CC BY-SA 4.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=58609478>
- <https://www.google.com/search?q=Fertile%20Crescent&tbm=isch&tbs=isz:l&hl=cs&sa=X&ved=0CAEQpwVqFwoTCPjHssiD9uwCFQAAAAAdAAAAABAf&biw=1903&bih=937#imgrc=GnYije-czcobrM>
- <https://www.britannica.com/place/Jericho-West-Bank>
- <https://i.pinimg.com/originals/9d/12/36/9d1236261b781c350a859fe73b8ba319.jpg>